

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Simon József

Metafizika

1.2 lecke – 20 perc

Az individuális dolog konstitúciója – Arisztotelész 2

A szemelvények az alábbi fordításokból származnak:

Arisztotelész: *Metafizika Z*, ford. Steiger Kornél, Gond 1992/1, 125-157.

1. Platón-kritika – az anyag-forma összetétel

Platón az általa *ideáknak* nevezett univerzális entitások számára tartotta fenn azt a lételméleti elsődlegességet és függetlenséget, melyekkel Arisztotelész a szubsztanciákat ruházta fel. Arisztotelész életművének talán legfontosabb konfliktusa az idea-tannal szembeni konfrontáció. Az alapvető érv a következő:

Metafizika Z 13, 1038b8-12

Lehetetlennek látszik ugyanis, hogy az univerzális terminusok szubsztanciák nevei legyenek. Először azért, mert **az individuum szubsztanciája sajátosan az individuumra jellemző, másra nem vonatkozik**, az univerzálé ellenben általános. **Univerzálénak ugyanis azt nevezzük, ami természeténél fogva több dologra vonatkozik.**

Az univerzálékat predikátumokkal fejezzük ki: az 'X szép' kifejezésben a szép univerzálé önmagában nem individuális dolgot jelöl meg.

Arisztotelész nem tagadja a formákként felfogott univerzálék létezését, sőt kifejezetten azt állítja, hogy léteznek ilyesfajta entitások. Azonban az univerzálék létezése nála származtatott: a szépség csak annyiban létezik, amennyiben vannak bizonyos individuális dolgok, melyek szépek. A szépség létezésének magyarázata más entitások létezésének magyarázatára szorul: az

univerzálék nem lehetnek szubsztanciák. Az univerzálék formák, melyek fontos funkcióval bírnak Arisztotelész metafizikájában.

A formákat Arisztotelész gyakran – különösen a preszókratikus filozófia anyagi arkhéinak kritikája során – az anyaggal állítja szembe. E kritika szerint a szubsztanciák összetett létezők, melyek komponensei a forma és az anyag. Az antik gondolkodó sztenderd példája szerint egy kör alakú bronz-tárgy anyaga a bronz, míg formája a kör alak. Sem a formától elvonatkoztatott anyag, sem az anyagtól elvonatkoztatott forma (platóni idea) nem lehet azonos az ontológiailag független szubsztanciával.

Platóntól és a preszókratikus filozófusoktól eltérően az anyag-forma struktúra a dolgok különböző aspektusaira világít Arisztotelésznél. Az a magasabb **nem**, melybe egy állat tartozik, alkotja annak **anyagát**; az ezen nemet leszűkítő **differencia** adja meg az állat **formáját**. Az ember esetében a test és a lélek szembenállása voltaképpen az anyag és a forma kontrasztja.

Nehéz dilemma elé állítja az értelmezőket az a kérdés, hogy vajon Arisztotelész elfogadja-e azt a nézetet, hogy **az individuális létezőknek külön formái** vannak. Vajon Szókratész és Kalliasz különbözősége abban áll, hogy különböző csont és bőr konstituálja őket; vagy abban, hogy mindketten külön-külön rendelkeznek egy-egy csakis rájuk jellemző formával? Arisztotelész szövegei azt a paradox szituációt fedik fel, hogy bizonyos értelemben Szókratész és Kalliasz ugyanazon formával rendelkeznek, míg egy bizonyos más értelemben mindketten saját, csak rájuk jellemző formával bírnak.

Tegyük fel, hogy Szókratész és Kalliasz influenzások: vajon ekkor mindkettejüket ugyanazon betegség jellemzi?

- Bizonyos értelemben **igen**: mindkettejüknek influenza által okozott magas láza van.
- Bizonyos értelemben **nem**: Szókratész talán hamarabb meggyógyul, mint Kalliasz.

Ennek analógiájára: vajon Szókratész és Kalliasz ugyanazon formával bírnak?

- **Igen**: mindketten emberek és az 'ez az ember' helyesen vonatkoztatható mindkettejükre.
- **Nem**: Szókratész esetleg hamarabb meghalhat, mint Kalliasz; ekkor az ember formájának Szókratészben fennálló partikuláris instanciációja eltűnik, míg Kalliaszé továbbra is fennáll.

2. A szubsztanciák, mint hétköznapi közepes méretű objektumok

Ha mármost a szubsztanciák sem nem anyagi elemek, sem nem univerzálék, akkor mik? Arisztotelész számára a mindennapi közepes méretű objektumok képezik a szubsztancia paradigmáját, különösen az organikus létezés individuuma: lovak, kacsák, rózsák és hortenziák. Vagyis: a filozófia elméleti vizsgálata nagyjából ugyanazon tárgyak körét mutatja fel lételméletileg kitüntetett entitásokként, mint filozófia-előtti kétköznapi tapasztalatunk.

Azonban nem csak a modern fizika fogalmaz meg ezzel szemben kételyeket, hanem már az antik **atomista anyag-elmélet** is. Miért is kellene ragaszkodnunk a közepes méretű fizikai objektumok osztályához, mint a szubsztanciaként létezés paradigmájához? Vajon a tudomány

– ahogy arra akár Arisztotelész kortárs atomista-elmélete – nem képes a prefilozófiai tapasztalatunkban adott közepes méretű fizikai objektumait a létezés valamely alapvetőbb szintjére visszavezetni? Vajon a Démokritosz atomelméletét oly alaposan ismerő Arisztotelész miért *nem* véli úgy, hogy az atomok lételméleti szempontból elsődlegesebbek, mint a lovak?

E kérdésre a keretbe foglalt szöveghely alapján kísérelhetünk meg választ adni. Itt Arisztotelész egyfajta mereológiai (a rész és az egész viszonyát tárgyaló) fejtegetésbe kezd, melynek célja, hogy megmutassa azt, hogy az anyagi-individuális

Metafizika Z 10, 1034b29-33

A derékszög formulája nem bontható fel a hegyesszög formulájára, hanem a hegyesszög formuláját vezetjük vissza a derékszögre; a derékszöget használja föl, aki a hegyesszöget definiálja: a hegyesszög ugyanis kisebb a derékszögnél.

Hasonlóképpen van ez a kör és a félkör esetében is: a kört a félkörrel határozzuk meg, az ujjat pedig az élőlényel. Az ujj ugyanis az embernek ez meg ez a testrésze. Ennélfogva azok a részek, amelyek valaminek az anyagaként részei és amelyekre a dolog mint anyagára osztható föl, későbbiek.

szubsztanciák esetében az 'egész' ontológiai szempontból elsődlegesebb az őt alkotó részeknél – esetlegesen e részek összeségénél (ezt a részek mereológiai összegének nevezzük). A részek lényegileg *egészek* részei. Az ujjak organikus *testek* ujjai. Annak magyarázatához, hogy mi egy ujj, testekre kell utalnunk: ahhoz, hogy létezzenek ujjak, létezniük kell bizonyos feltételek mellett fennálló organikus testeknek. Az atomista kihívás nyelvére fordítva: az anyagi-individuális létező felosztásával nem kapunk lételméleti szempontból elsődlegesebb entitásokat. Atomi anyagi egysége konfigurációjaként előállhat egy entitás, de azt, hogy mi az ujj, csakis egy organikus test fogalmából vezethetjük le. Ugyanígy: jóllehet a derékszöget feloszthatjuk tetszőleges számú hegyesszögre, mégis a derékszög lesz ontológiailag az elsődleges entitás, mert a derékszöggel adunk magyarázatot a hegyesszögek lényegére (ti. ama szögek, melyek kisebbek szöget zárnak be 90 foknál), és nem fordítva.

Kérdések:

1. Miért nem lehetnek Arisztotelész szerint szubsztanciák a platóni ideák?
2. Vajon milyen érvek szólnak pro és contra arra vonatkozóan, hogy Arisztotelész elfogadta-e azt a nézetet, hogy az individuális dolgok egyedi formákkal rendelkeznek-e?
3. A dolgok mely osztályait nevezhetjük tipikusan szubsztanciáknak Arisztotelész szerint?
4. Milyen érve van Arisztotelésznek az atomista filozófia azon tézisével szemben, hogy a fizikailag tovább nem osztható atomokat kell primér értelemben létezőknek tekintenünk?

Irodalom:

Barnes, Jonathan: *Metaphysics*, in: The Cambridge Companion to Aristotle, Cambridge University Press, 66-108.

Bene László: *Arisztotelész*, in: Boros Gábor (szerk.): *Filozófia – Akadémiai Kézikönyvek*, Budapest, Akadémiai, 2007, 100-137.